

**Prof. univ. dr. Olimpia Mitric,
Facultatea de Istorie și Geografie,
Universitatea „Ștefan cel Mare“ din Suceava**

FONDUL DE CARTE VECHIE DE PE LÂNGĂ ARHIEPISCOPIA DUNĂRII DE JOS DIN GALAȚI

***Abstract:** This study highlights research from the 1980s of the last century, a documentary of the great antique book owners from Moldavia, whose funds were not yet known. Then the old Romanian books and the manuscripts in Romanian were collected and stored in Eparchial Deposits / Centralized Old Book Funds at the level of counties, through the concerted efforts of the Metropolitan Church of Moldavia and Suceava of the time, of the Dioceses, Councils and County Offices for the National Cultural Patrimony. Thus, they have laid the foundations of new bibliophile funds, organized under appropriate conditions. Thousands of copies of old books have been saved, getting the possibility of introducing them into the scientific circuit!*

Also, in Galați, a new important documentary fund appeared, besides the existing and known ones, from the property of some representative cultural institutions: “V. A. Urechia” Library and the History Museum in Galati. Until we have made a catalog of collections that make up this Fund, we present some general considerations, as a tribute to Saint Metropolitan Martyr Anthimos the Ivirite and to all church printers who have transformed the book into a work of art.

As far as the old Romanian book is concerned, in 1980 the Diocesan Center Fund of the Lower Danube (now protected by the Museum of History, Culture and Christian Spirituality from the Lower Danube and much enriched!) numbered about 228 titles in 957 copies, many of them representing real monuments of printing art, coming from almost all the printing centers in the Romanian historical provinces, as well as from abroad: Blaj, Brasov, Bucharest, Buda, Buzau, Chisinau, Dubasari, Iasi, Caldarusani Monastery, Neamt Monastery, Movilău, Ramnic, St. Petersburg, Sibiu, Snagov, Vienna. The oldest book is the Homily of the Metropolitan Varlaam, the Romanian Book of Teachings (Iasi, 1643).

Other copies are also described here.

***Keywords:** printing, print, old book, research, patrimony.*

Considerații generale

În ultimii ani '80 ai secolului trecut, am efectuat o documentare la mării deținători de carte veche din Moldova, ale căror fonduri nu erau încă cunoscute. Mă interesau în primul rând cartea românească veche și manuscrisele în limba română, din nou constituitele Depozite eparhiale/Fonduri centralizate de carte veche la nivelul județelor, prin eforturile conjugate ale Mitropoliei Moldovei și Sucevei, Episcopiiilor, Protopopiatelor și Oficiilor Județene pentru Patrimoniul Cultural Național. După cum se știe, ele concentrează, sub formă de custodie, cărțile vechi de la parohiile în care nu existau condiții corespunzătoare de securitate și conservare. În felul acesta, s-au pus bazele unor noi Fonduri bibliofile, organizate în condiții corespunzătoare și salvate de la uitare prin posibilitatea introducerii lor în circuitul științific. Astfel, a apărut și în Galați un nou Fond documentar important, pe lângă cele existente și cunoscute, din proprietatea unor instituții de cultură reprezentative: Biblioteca „V. A. Urechia”¹ și Muzeul de Istorie din Galați². Până la realizarea unui Catalog al colecțiilor ce compun acest Fond, consider că sunt binevenite câteva considerații generale, cu atât mai mult cu cât acest număr al periodicului eparhial este închinat Sfântului Mitropolit Martir Antim Ivireanul și tuturor tipografilor bisericești, care au transformat cartea în operă de artă.

În ceea ce privește cartea românească veche (până la anul 1830, inclusiv), Fondul numără aproximativ 228 titluri în 957 de exemplare³, multe dintre ele reprezentând adevărate monumente de artă tipografică. Cu deosebire asupra lor ne vom îndrepta atenția. Cartea tipărită, prevalentă de literatură liturgică și omiletică, provine din aproape toate centrele tipografice din provinciile istorice românești, precum

1. G. Hâncu, *Cartea românească veche în Biblioteca „V. A. Urechia”, Galați, 1965.*

2. Dan Râpă-Buicliu, *Catalogul colecțiilor de carte veche. Manuscrise. Publicații și Cartografie din Muzeul de Istorie Galați, Galați, 2012.*

3. Adăugăm acestor cifre un număr de 30 de cărți incomplete, a căror identificare urmează a fi definitivată cu ajutorul instrumentelor bibliografice cunoscute: Ioan Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, vol. I-IV, București, 1903-1944; Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, Târgoviște, 1973; Dan Râpă-Buicliu, *Bibliografia românească veche. Additamenta I (1536-1830)*, Galați, 2000.

și din afara granițelor: Blaj, Brașov, București, Buda, Buzău, Chișinău, Dubăsari, Iași, Mănăstirea Căldărușani, Mănăstirea Neamț, Movilău, Râmnic, Sankt-Petersburg, Sibiu, Snagov, Viena. Cea mai veche carte este *Cazania* Mitropolitului Varlaam /*Cartea românească de învățătură* (Iași, 1643), prima carte tipărită în cea dintâi tiparniță din Moldova și totodată cea mai citită și răspândită carte religioasă (în special în Transilvania, unde a fost și cea mai prețuită), dar și cea mai scumpă tipăritură din Țara Moldovei⁴. Din noua tipografie domnească de la Snagov, înființată de către Antim Ivireanul, egumenul mănăstirii, se păstrează două cărți imprimate în 1697, anul de vârf al activității sale: *Antologhionul* (în limba greacă), o carte impozantă prin conținutul său (și destul de rară) și *Evanghelia*, cu gravuri realizate de însuși Antim și ucenicii săi: Mihai Iștvanovici și Gheorghe Radovici. Din tipografia Mitropoliei din București se remarcă două exemplare din *Evanghelia* (1682), tradusă de stolnicul Iordache Cantacuzino, tipărită de Chiriac tipograful și împodobită de ieromonahul Damaschin Gherbest în deja împământenitul stil baroc. Din secolul al XVIII-lea, din timpul tiparului epocii fanariote (99 de titluri în 363 de exemplare), o frecvență mai mare au avut cărțile liturgice apărute în cele mai importante oficine – adevărate centre de propagare a meșteșugului tiparului – din Țara Românească (București și Râmnic) și Moldova (Iași): *Antologhion*, București, 1777 (10 exemplare), *Antologhion*, Râmnic, 1786 (11 exemplare), *Evanghelia*, București, 1742 (11 exemplare), *Evanghelia*, Iași, 1762 (14 exemplare), *Evanghelia*, Râmnic, 1794 (10 exemplare), *Octoih*, București, 1774 (14 exemplare), *Octoih*, București, 1792 (11 exemplare), *Octoih*, Râmnic, 1776 (10 exemplare), *Penticostar*, Iași, 1753 (11 exemplare), *Triod*, București, 1798 (25 exemplare), *Triod*, Râmnic, 1782 (11 exemplare).

Activitatea în cadrul tipografiilor a devenit mai complexă, tipografii cu pregătire teologică sunt, în dese cazuri, și gravori, corectori, prefațatori sau editori. De asemenea, fenomenul circulației tipografiilor în centre diferite ia amploare, ei contribuind la păstrarea unui climat cultural unitar, ducând mai departe tradiția gravurii în lemn

4. Elena Chiaburu, *Carte și tipar în Țara Moldovei*, ed. a doua revăzută și adăugită, Iași, 2010, p. 129.

și îmbogățind-o cu alte elemente tematice potrivit noilor influențe iluministe. Tipografii care semnează titlurile imprimate în tipografia nouă a Mitropoliei din București sunt: preotul Stoica (ucenic al lui Antim Ivireanul) și Radu Iacovici (frați); preotul Constantin Atanasievici, tipograf experimentat și gravor, ce vine de la Râmnic și tipărește singur sau în colaborare cu ieromonahul Climent, cu nepoții săi, Dimitrie și Constantin Mihailovici; Dimitrie Petrovici Bucureșteanul; Gheorghe Dimitrievici, fiul lui Dimitrie Mihailovici. Nici tipografiile n-au fost scutite de vicisitudinile istoriei, unele cărți tipărindu-se în etape, cum a fost cazul *Octoihului* (ed. 1792), în anii Războiului Ruso-Austro-Turc (1787-1792), când tipografia din București și-a încetat lucrul, tocmai în momentul tipăririi cărții; imprimarea fiind reluată și isprăvită (de tipograful Stanciu Tomovici) la sfârșitul ostilităților⁵. În tipografia episcopală de la Râmnic, în timpul episcopilor Chesarie, Filaret și Nectarie, sunt activi tipografii și gravorii din celebra familie Atanasievici, unii dintre ei prezenți și la București. Cărțile de la Iași se înscriu în programul editorial din timpul Mitropolitului Iacob I Putneanul, la imprimarea lor contribuind Ioan Simionovici, ardeleanul, Cosma vlahul (viitorul mitropolit al Țării Românești), Damaschin diaconul, Grigore Stan Brașoveanul, Sandul Bucureșteanul, Tudurachi și Ilie, tipografi. Între rarități, menționăm o *Foaie volantă* imprimată la Sibiu, cu înștiințările împăratului, date și expediate de guvernul Ardealului⁶, precum și exemplarele din *Ceaslov* (1794) și *Psaltire* (1796), imprimate în tipografia cu activitate efemeră de la Dubăsari (1794-1796) și Movilău (1796-1800) a preotului Mihail Strilbițchi, tipograf și gravor iscusit (fi datorăm noi orientări în arta grafică românească), editor și legător de cărți. Numărul cel mai mare de cărți datează din primele decenii ale secolului al XIX-lea (125 de titluri în 589 de exemplare). Dintre titlurile cu circulație mai largă, menționăm: *Antologhion*. Iași, 1806 (26 exemplare), *Antologhion*, Neamț, 1825 (24 exemplare), *Evangelhie*, Buda, 1812 (18 exempla-

5. Daniela Luminița Lupu, *Tiparul și cartea în Țara Românească între anii 1716 și 1821*, indice general de Alexandrina Ioniță, Iași, 2009, p. 313.

6. [Protocolul ordinelor împăratului Iosif II din anii 1788-1789, privind biserica și preoții], Sibiu, 1789 (Daniela Poenaru, *op. cit.*, p. 83, nr. 86).

re), *Liturghii*, Iași, 1818 (10 exemplare), *Minei*, Buda, 1804-1805 (125 exemplare), *Molitvenic*, Brașov, 1811 (10 exemplare), *Octoih*, Buda, 1811 (28 exemplare), *Penticostar*, București, 1800, (23 exemplare), *Tipicon*. Iași, 1816 (21 exemplare), *Triod*, Buda, 1816 (12 exemplare), *Viețile Sfinților*, Neamț, 1807-1815 (33 exemplare). În fruntea impresionantei echipe tipografice de la Neamț s-a aflat, în perioada 1807-1832, tipograful, gravorul, corectorul, traducătorul și prefațatorul Gherontie. Între celelalte nume de tipografi, îi amintim pe: ieromonahul Stratonic, Mihail Dionisie anagnost, Ignatie monahul, Constantin, Agafton, Silvestru, monahul Isaiia, Nichita. Se poate admira, în câteva exemplare, și *Evangelia* (din 1821), o realizare tipografică de excepție a nemțenilor (ca dimensiuni, calitatea hârtiei și a cerneleurilor, și mai ales ca ornamentică și ilustrație), *cea mai frumoasă carte din istoria tiparului românesc*, imprimată și ea în etape, în condițiile grele ale Eteriei, când activitatea tipografiei a fost suspendată, iar materialul tipografic și colile tipărite au fost îngropate pentru o vreme⁷. La Iași, în tipografia reînființată de Mitropolitul Veniamin Costachi, au lucrat și unii dintre tipografii de la Neamț, în frunte cu Gherontie, colaboratorul său apropiat. Din tipografia Universității din Buda provin cărțile voluminoase îmbodobite cu gravuri realizate în metal, tipărite în tiraje separate și pentru românii din Țara Românească și Moldova: *Mineele* (1804-1805), care reprezintă reeditarea edițiilor râmnicene (din perioada episcopilor Chesarie și Filaret) de către medicul Ioan Molnar-Piuariu; *Octoihul* (1811), cu gravura Sf. Ioan Damaschin, des remarcată de istoricii de artă⁸, se tipărește și prin contribuția episcopului Iosif Sevastis al Argeșului, ca expresie a colaborării tipografice Buda-Râmnic; *Triodul* (1816) ale cărui ilustrații amintesc de edițiile râmnicene din secolul al XVIII-lea.

Între periodicele prezente, amintim primul număr din „*Revista română*”, publicația lunară „*pentru științe, litere și arte*”, apărută la București, în aprilie 1861, sub conducerea lui Alexandru Odobescu. Deși

7. Pentru întreaga bibliografie și alte amănunte, vezi Elena Chiaburu, *op. cit.*, p. 48.

8. Anca Elisabeta Tatay, *Din istoria și arta cărții românești vechi: Gravura de la Buda (1780-1830)*, Cluj-Napoca, 2011, p. 94.

a avut o viață scurtă (până în noiembrie 1863) „a reușit să se impună drept cea mai importantă publicație științifică și literară a vremii”⁹.

Mai semnalăm valoarea documentară a însemnărilor prezente pe filele cărților, ca de obicei deosebit de relevante pentru istoria locală. Dintre numele mai cunoscute, îl menționăm pe *boierul Costachi Conache, care înzestrează cu cărți câteva biserici, între care și ctitoria sa din satul Țigănești*. Ca o particularitate, aici am întâlnit cele mai multe însemnări referitoare la prezența legătorilor de cărți, unii dintre ei ambulanti; proveniți din rândul călugărilor, dascălilor, preoților sau meșterilor legători, care-și practicau meseria în ateliere, erau foarte căutați pentru buna întreținere a cărților. Manuscrisele în limba română au fost scrise în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea de preoți, dascăli, copiiști specializați, cu scopul de a suplini lipsa de cărți din biserici (în special din rândul colecțiilor de cântări specifice) sau pentru nevoi personale. Altele țin mai mult de zestrea arhivistică a lăcașelor respective, cum sunt pomelnicele (cu sigilii), condicile mitricale sau de milă.

Încheind, sperăm ca aceste câteva considerații (impuse de spațiul restrâns), rod al primelor investigații, să constituie și un imbold pentru continuarea valorificării științifice a patrimoniului bibliofil din acest Fond valoros. Explorarea însemnărilor marginale, a altor surse istorice din arhive permite o abordare interpretativă multiplă, de la reliefarea particularităților de circulație la variate aspecte legate de mentalități. Totodată s-ar face un pas înainte spre realizarea mult așteptatului Repertoriu bibliografic național retrospectiv.

9. „Revista română”, articol semnat de G<abriela> D<răgoi>, în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, 1979, p. 734-735.